

Josip Dobrovský, slavni učenjak češki.

(Spisal Fr. Kovačič.)

I.

Josip Dobrovský, oče slovanskega jezikoslovja, kakor ga zove sam Kopitar, rodil se je dne 17. vel. srpana leta 1753. v Dermetu blizu Rabe na Ogerskem, kjer je takrat njegov oče prebival kot dragonski desetnik. Njegovi stariši so bili iz Solnice pri Kraljevem Gradcu na Češkem, kjer še tudi dandanes živi rodbina Dobrovških. Izvirni priimek njegove rodovine je Doubravský, in tako se je v mladosti naš učenjak tudi sam podpisaval. Duhovnik pa, ki ga je krstil, ni umeval češki in je v krstno knjigo zapisal „Dobrovský; to ime se je pozneje sprejelo splošno. Ko mu je bilo šele šest tednov, zapustil je njegov oče vojaško službo in se preselil na Češko v Horšův-Týn (Bischofteinitz).

Tukaj je Dobrovský preživel svoja otročja leta. Vzredili so ga popolnoma v nemškem duhu; češkega jezika

se je naučil šele pozneje v Nemškem Brodu. Katehet na domači ljudski šoli je kmalu spoznal njegovo izvrstno nadarjenost in je nagovarjal očeta, naj ga dá v višje šole. Ker je pa očetu včasih trdo šlo za denar, ni se mogel za to odločiti. Na srečo je imel v Nemškem Brodu dolžnika, od katerega nikakor ni mogel dobiti posojenega denarja; zato je pošlje svojega sina tje, naj ga dolžnik preskrbuje za oni denar. Ko

„DOM in SVET“ 1895, št. 3.

je Dobrovský prišel v Nemški Brod, bil je trd Nemec, zato je so mu njegovi sošolci — skoro sami Čehi — mnogo prizadeli in večkrat so se celó stepli. V Nemškem Brodu je dovršil nižje gimnazijske razrede, a ker je njegov oče imel tudi v Klatovem dolžnika, ki je bil pozabil svojo dolžnost, šel je tje v višje razrede. V celi gimnaziji je bil Dobrovský vzornega vedenja, a poleg tega je izvrstno napredoval v naukih.

Josip Dobrovský. (Narisan Jos. Germ.)

V 15. letu je dovršil gimnazijo in potem je šel v modroslovne nauke (filozofijo) v Prago. Čeprav si je tukaj sam moral služiti kruha, vendar ni zaostajal v naukih, marveč je kmalu prekosil vse svoje součence. V 18. letu je prvi med svojimi součenci postal učitelj modroslovja. Kmalu pa stopi v praško bogoslovnico in čez nekaj časa prestopi v družbo Jezusovo v Brnu. Kakor poprej, tako je tudi sedaj lepo napredoval, zlasti se je mnogo pečal z jutrovskimi jeziki in s staro češko zgo-

dovino. Mnogo je na njega vplival Durich (l. 1738.—1802.) iz pavlinskega reda, glasovit poznavalec vshodnih jezikov in slovanskih starožitnostij. Glavno njegovo delo je: „Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis“ 1793.

Učeč se vshodnih jezikov, napisal je Dobrovský nekoliko člankov o tem predmetu v „Orientalische Bibliothek“.

Ko je bila l. 1773. družba Jezusova razpuščena, vrnil se je Dobrovský v Prago in je postal domači učitelj v hiši grofa Fr. Ant. Nostiza. Odgojijo mladih grofov je nadziral Martin Pelzl (1734—1801), pijarist in zaslužen rodoljub. Pisal je o zgodovini in jeziku češkem.

Ta je Dobrovskemu, ki je bil nekoliko let mlajši, vzbudil posebno ljubezen do češkega slovstva in zgodovine. L. 1786. je bil Dobrovský posvečen v mašnika in leta 1787. je že postal podvodja, a pozneje vodja semenišča v Olo-mucu. Ko so pa odpravili to semenišče, šel je v pokoj ter je kot dobrodošel gost in domač prijatelj živel največ na dvorih grofov Nostizov in Černinov, deloma v Pragi, a deloma na de-želi. Odtodi je potoval po raznih deželah evrop-skih in zbiral tvarino za svoja zgodovinska dela.

II.

Proti koncu 18. stoletja je grenka čaša češkemu narodu prikipela do vrha. Zdelo se je, da ni daleč čas, ko bodeta češki jezik in narodnost pala v grob, iz katerega nikdar več ne vstaneta. Češke knjige so bile takrat bele vrane; nove niso izhajale, a starejše so bile večinoma uničene. Višji sloji češkega naroda so bili popotujčeni, a prosto ljudstvo v nevarnem duševnem spanju, v neznanju in nezavednosti.

Prišel je odločilni čas za češko narodnost, ko je cesar Jožef II. jel izvajati svoje preosnove. Udarec njegov je imel ali popolnoma uničiti živelj češkega naroda, ali pa ga vzdramiti iz smrtnege sna. Zgodilo se je poslednje. Srce narodovo je bilo še zdravo, iskra je tlela pod pepelom; Jožefove reforme so jo vzbudile, vsplamtela je, rastla bolj in bolj ter naposled razsvetila duševno temo češkega naroda. Same Jožefove naredbe so podale sredstva za boj proti splošnemu ponemčevanju. Čudno pa je, da prvi buditelji narodne zavesti pri Čehih niso bili pesniki, politiki in pisatelji v navadnem pomenu besede, marveč učenjaki. Slovence je budil pesnik Vodnik, Hrvate Gaj s svojo „Još Hrvatska . . .“ in njegovi tovariši, ki so narod navduševali s svojimi davorijami. Čehi pa imajo prve buditelje Pelzla, Voigta, Duricha in zlasti Dobrovškega — slavne zgodovinarje in jezikoslovce. „Vse poznejše delovanje čeških rodoljubov in

buditeljev se osniva na znanstvenih delih učenjakov iz dōbe Jožefove, med katerimi gré prvo mesto Dobrovskemu.“¹⁾

Dobrovský je že kot bogoslovec napisal nekoliko člankov, večinoma zgodovinskih. V mlajših letih se je sploh največ pečal s češko zgodovino, šele pozneje je prestopil na polje jezikoslovja, kjer si je pridobil častni priimek — „oček slovanske věde“. Kot zgodovinar je Dobrovský utemeljil znanstveno zgodovinsko kritiko v češkem slovstvu. Zgodovinsko kritiko je pričel že Dobner, toda utrdil, izpopolnil in dovršil jo je Dobrovský. Predmet za svoje zgodovinske razprave je jemal največ iz najstarejše češke zgodovine. Kot ud „Češke společnosti nauk“ je napisal nekoliko razprav, ki segajo v cerkveno zgodovino, n. pr. o razširjanju krščanstva na Češkem, o starem češkem prevodu sv. pisma itd. Znaменita je tudi njegova razprava: *Ueber den Ursprung des Namens Czech*, katera je izšla v Pelzlavi „Kurzgefasste Geschichte der Böhmen“ l. 1782.

Za slovstveno zgodovino so važni spisi, katere je priobčil v posameznih zvezkih pod raznimi naslovi od l. 1779.—1787.: I. *Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779*; II.—III. *Böhmische und mährische Litteratur*; IV. *Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren 1786—1787*. Dobrovský je pri tem imel velike sitnobe z dvorsko cenzuro, katera mu je naposled tudi zabranila daljnje izdavanje. V teh zvezkih obdeluje slovstvo svoje dōbe bolj knjigopisno kakor kritično; včasih posega tudi v starejše čase in se ozira na vse kulturno življenje svojega naroda.

Najobširneje razklada zgodovinska in jezikoslovna dela. Najprej govori o knjigah, ki so bile pisane latinski, potem o nemških in naposled o čeških.

V slovstveno zgodovino spada tudi spis: *Geschichte der böhmischen Sprache*, tiskan l. 1792. v „Neuere Abhandlungen der böhmischen Gesellschaft“; a še istega leta ga je predelal in izdal pod naslovom: *Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur*. Prvotna razprava je segala od najstarejših časov do njegove dōbe,

¹⁾ Pypin in Spasovič: „Geschichte der slaw. Literaturen“ str. 188., II. 2.

a predelana samo do l. 1526. V narodopisnem oziru so znamenite njegove razprave o običajih raznih slovanskih plemen. Toliko o Dobrovškem kot zgodovinarju.

Največje zasluge pa si je pridobil na polju jezikoslovja.

Do našega stoletja je bilo jezikoslovje sploh na slabih nogah, zlasti slovansko; primerjajoče jezikoslovje pa je dete našega veka. Slovanskemu jezikoslovju je postavil Dobrovský prvi temelj, na katerem so njegovi slavni nasledniki gradili dalje. Marsikaj se je sicer od onega časa premenilo, marsikatero mnenje so poznejši učenjaki zavrgli ali popravili, v celoti pa imajo vendar dela Dobrovskega neminljivo vrednost. Najprej je raziskoval oblikoslovje in skladnjo češkega jezika, marsikatero krivo misel prejšnjih slovničarjev je podrl ter postavil tako natančna in trdna pravila, da sloni ves poznejši razvoj češkega jezikoslovja na njegovi podlagi. Potem je primerjal med seboj besede in oblike raznih slovanskih narečij, zlasti s staroslovenščino, katere ustrojstvo je njegovo bistro oko pregledalo do dna. Prvikrat je priobčil plod svojega jezikoslovnega raziskovanja v predgovoru latinskega, nemškega in češkega besednjaka l. 1791. in potem v češki slovnici l. 1793. Šest let pozneje, namreč leta 1799., je izdal učeno delo pod naslovom: *Die Bildsamkeit der slaw. Sprachen an der Bildung der Substantive und Adjective in der böhmischen Sprache dargestellt*. Tukaj je na podlagi češčine ustanovil zakone, po katerih se dalje razvija ves nauk o slovanskem slovotvorju. „Tega dela nikdar dosti ne prebere, kdor hoče ali mora tvoriti nove besede“, pravi Josip Jungmann o tem delu.

L. 1809. se je začelo prijateljstvo med Dobrovškim in našim Kopitarjem, kar je mnogo koristilo njima samima in slovanski vedi sploh. Dobrovský je l. 1810. v časopisu: „*Annalen der Litteratur und Kunst*“ presodil Kopitarjevo slovensko slovnico, izdano l. 1808. Pisal je o skladnji, da je prepovršna, in o nauku o pravopisu, da je preobširen. Trdil je dalje, da se je naš jezik čudno izpremenil v poslednjih tristo letih od Trubarja sèm, česar mu Kopitar vendar ni pri-trdil. Živi jeziki se sicer izpreminjajo, ali te premembe se opažajo samo po tisočletjih. Do-

brovský je izpočetka govoril o slovenščini nekako zaničljivo in je sploh v marsičem krivo sodil o slovenskem jeziku in slovstvu, to pa zato, ker je slovenščino poznal samo iz nespretnih spisov Trubarjevih in Pohlinovih. Šele, ko se je seznanil s Kopitarjem, dobil je jasnejše pojme o slovenščini. Mnogo je pripomogla Kopitarjeva slovnica, a nekoliko ga je Kopitar sam poučil v svojih dopisih. Zatorej je poštenjak Dobrovský v pismu na Kopitarja prekladal vse, kar je kdaj krivega izrekel ali napisal o slovenščini: „Prosim odpuščanja zaradi krivice, storjene Vašemu narečju; sedaj je bolje cenim iz Vaše slovnice in iz nove prestave svetega pisma (Japljevega).“¹⁾ Nasprotno pa je tudi Kopitar ocenil Dobrovskega češko slovnico: „*Ausführliches Gebäude der böhmischen Sprache*. Prag 1809.“

Ta slovnica je služila poznejšim slovničarjem kot vzorec ali nauk, kako se imajo sestavljati slovanske slovnice. Po njej je tudi naš Metelko l. 1825. sestavil slovensko slovnico: „*Lehrgebäude der slow. Sprache* . . .“, katera je po besedah o. Ladislava Hrovata „podlaga vsem poznejšim slovniciam“.

L. 1810. je Kopitar ocenil „*Slavina*“, nemški časopis za slovansko književnost, katerega je urejeval Dobrovský, a ko je ta nehal izhajati, prišla je za njim l. 1814. „*Slovanka*“. V teh časopisih so dragoceni zakladi za vsakega slovanskega jezikoslovca. — Kakor Kopitar in mnogi drugi slovanski učenjaki, tako je tudi Dobrovský pisal večinoma nemški in latinski, le nekaj malega češki, kar je izdal nekaj časa pred smrtjo. Pisal je samo za učenjake, katerim je bil češki jezik neznan; češki jezik je bil takrat popolnoma izginil iz omikanih družin, le v bornih kmečkih kočah je še imel zavetišče in tamkaj je čakal, dokler se mu ne povrne prejšnja čast in veljava. Ravno zaradi tega pa je češki jezik bil takrat malo olikan za učene razprave.

Razven tega ne smemo pozabiti še neke stvari, ki je posebno značilna za takratno stanje češkega jezika in češke narodnosti. Ko je namreč

¹⁾ Ich bitte Ihrem Dialekt jedes Unrecht ab und schätze ihn nun höher aus ihrer Grammatik und der neuen Bibelübersetzung. (Kopitarjeva spomenica str. 103.)

Dobrovský videl, kako je češki jezik popolnoma izginil iz javnega življenja, kako je njegov obseg vedno ožji, ker so bili celó v ljudske šole že vrinili nemščino, mislil je, da češki jezik že res izmira, da ga kmalu ne bo več slišati, in zato mu hoče s svojimi deli postaviti vsaj nekaj spomenik. Dobrovský je bil bistroumen mož, katerega niso slepile strasti ali predsodki, in je vendar tako neugodno mislil o usodi češkega jezika. V kaki nevarnosti je bil pač tedaj narodni živelj!

V predgovoru „Geschichte der böhmischen Sprache“ l. 1792. priznava sicer, da se mnogi učé češkega jezika, kateri mislijo služiti med narodom, ki šteje nad pet milijonov duš v avstrijskem cesarstvu¹⁾, priznava tudi, da število izdanih čeških knjig raste in da si mnogi rodoljubi prizadevajo, da otmó češki jezik poginu, vendar je napisal te-le besede: „Jako dvomim, da bi se dal češki jezik povzdigniti do res in

¹⁾ Leta 1774. je izdal grof Kinský delo, v katerem dokazuje potrebo znanja češkega jezika. Jezuit Balbin je sestavil obrambni spis za češki jezik. Kmalu je tudi vlada izprevidela potrebo češkega jezika in ga uvédla kot učni predmet v Terezijanumu, na zemljemerski akademiji v Dunajskem Novem mestu in na vseučilišču na Dunaju. Šafařík: „Geschichte der slaw. Sprache und Litteratur“ str. 357—358.

znatno višje stopinje popolnosti, kakor je bil pod vlado Rudolfa, t. j. v zlati dôbi, zlasti zato, ker je to odvisno od mnogih slučajnih okoliščin, ki niso v naši oblasti.“¹⁾ Tudi s svojimi prijatelji je dopisoval nemški, dasiravno je od njih dobival češka pisma. Iz tega ne smemo sklepati, da mu ni bilo mar za narod in da ni imel srca zanj. Nikdar ni niti z besedo, niti z dejanjem tajil svojega naroda, niti oviral njegovega razvoja in napredka v političnem in kulturnem življenju. Prav on je mnogo pripomogel, da se je prebudil češki narod. Njegove jezikoslovne in zgodovinske razprave o češkem jeziku in slovstvu so navdušile srca čitateljev, užgale jim ljubezen do krasnega materinskega jezika, katerega je tako lepo obdelal; brez njegovih del ne bi nikdar delovanje zaslužnih buditeljev češkega naroda rodilo tako lepega sadú. Pospešil je učenje materinskega jezika, razkril njegovo moč in lepoto, postavil trdna slovniška pravila, kar je v vsakem slovstvu potrebno. (Dalje.)

¹⁾ „... so zweifle ich doch sehr, dass die böhmische Sprache im ganzen zu einem wirklich und merklich grössern Grade der Vollkommenheit gebracht werden könne, als sie unter Kaiser Rudolfs Regierung d. i. in dem goldenen Zeitalter war, zumal da diess von so vielen zufälligen Umständen abhängt, die nicht in unsrer Gewalt stehen.“

Sanje.

Auch die Träume sind ein Traum
(Goethe.)

Kadâr zvečer sem legel
Pred leti mlad, vesel,
Z zaveso čarno je prepregel
Dremôtni sên in svet mi vzal.

In v snû sem videl grade
Na zêlenih vrhéh
In lepe vrte, zlate sade,
In slišal radost, petje, smeh.

In sredi bitij bajnih
Prevzemal me je čar,
V dvoranah hodil sem sijajnih,
Dvoran in bitij gospodar.

A zdaj bedim po noči
In željno čakam dné,
In znojna sraga lice moči
In glasno polje mi srcé.

Za trudom v urah poznih
Obstrè me polu-sên;
Po krajih tavam čudnih, groznih,
Doklè se ne vzbudim plašên.

„Vse mine, kakor sanja“,
Oznanja svet tožeč;
Moj duh še tožneje oznanja,
Da tudi lepih sanj ni več.

Anton Medved.